

Регулювання інституту аліментних зобов'язань органами публічної влади

Митник А. А.

*Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського,
вул. Першотравнева, 20, Кременчук, Полтавська область, Україна
alesyamytnik@gmail.com*

Ключові слова:

*аліменти, державна допомога,
зобов'язання, утримання дітей,
батьки, сім'я, сімейні обов'язки.*

У статті досліджені правові аспекти здійснення аліментних зобов'язань. В останній час можна спостерігати, що оновлене сімейне законодавство щодо порядку виплати аліментів перейшло на вищий рівень регулювання сімейних правовідносин. Повністю змінилася концепція, а саме відмова від радянських принципів і початок шляху до міжнародного рівня. Першою позитивною дією стало введення такого поняття, як «сім'я». Водночас воно не досконале й вимагає покращення щодо членів сімейного кола. Потребується доповнення підстав для створення сім'ї, тобто свояцтва й інших окремих норм.

Regulation of the institute of maintenance obligations by public authorities

Mytnyk A. A.

*Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University,
Pershotravneva str., 20, Kremenchuk, Poltava region, Ukraine
alesyamytnik@gmail.com*

Key words:

*maintenance, public relief,
obligations, child support,
parents, family, family
obligations.*

Maintenance is the maintenance payment that a person (debtor) is required by law to give to another person (creditor) who is in a family relationship, provided that the latter is a minor or is incapacitated or indigent. The maintenance payment which is not granted by virtue of a legal obligation but on the basis of moral standards will not be considered maintenance. Maintenance obligation is personal and this is due to the fact that the person's death who has pay maintenance or the person to whom maintenance is awarded terminates the maintenance obligations. The right to maintenance and the obligation to pay it cannot be transferred to another person. Another feature of maintenance obligations is that they arise only on grounds defined by law, that is marriage, close relationship or other family relations, minority or incapability or need. In practice, the most common cases are maintenance payments by parents for minors good. Because the child's maintenance, the provision of material assistance is a parental duty arises from the childbirth and exists until the child reaches the age of majority and, in the event of the child's incapacity for work, as well as the continuation of the child's education, it is the parents' responsibility until the child reaches the age of 18. When both parents live with the child, the maintenance obligation is automatically fulfilled. If the person with whom the child remains in divorce is unable to provide the child with an adequate standard of living and the other was unwilling to help, the State intervenes. The main problem with alimony obligations is that a large number of marital relationships during divorce leave minor children and minors without proper security, gaps in the law make it impossible to provide in a certain way the maintenance of incapacitated parents or other family members to this right. The establishment of maintenance provisions in family law is of great social implication. On the one hand, the law establishes ethical standards for providing financial support to children, parents, the disabled, the elderly; on the other, the state cannot fully guarantee the necessary financial support for disabled persons and is therefore interested that maintenance be provided primarily from the family members' own resources.

Основна проблема аліментних зобов'язань полягає в тому, що велика кількість сімейних правовідносин під час розлучення подружжя залишають без належної забезпеченості малолітніх і неповнолітніх дітей. Прогалини в законодавстві не дають можливості певним чином забезпечити утримання непрацездатних батьків чи інших членів сім'ї, які мають на це право.

Мета статті полягає в тому, щоб заповнити ці прогалини, здійснити аналіз нормативних актів, міжнародних конвенцій, які регулюють аліментні зобов'язання, та розглянути порядок подання заяви про стягнення аліментів і клопотання про визнання та виконання рішення про стягнення аліментів.

Дослідженням питань, пов'язаних з аліментними відносинами, присвячені роботи З. В. Ромовської, В. О. Рясенцева, Є. М. Ворожейкіна, В. І. Даниліна й інших. В юридичній літературі по-різному визначається поняття «аліментне зобов'язання». Є. М. Ворожейкін узагалі розуміє під аліментами будь-яку допомогу одного члена сім'ї іншому. На відміну від Є. М. Ворожейкіна, такі дослідники, як О.С. Йоффе, М. Г. Масевич, Т. А. Фадеева, розглядають аліментне зобов'язання як наслідок порушення нормальних сімейних відносин і пов'язують його існування з судовим рішенням, коли добровільно утримання не надається.

Формування аліментних відносин між членами сім'ї – дітьми, подружжям, батьками, іншими членами сім'ї – почалося ще за часів розвитку феодалного права, але за тих часів ці відносини не мали твердої правової основи, а базувалися загалом на звичаєвому праві. Батьки повинні були утримувати своїх дітей, забезпечувати їх їжею, всім необхідним для нормального природного існування, своєю чергою після досягнення батьками відповідного віку діти були зобов'язані утримувати своїх батьків. З подальшим розвитком суспільних відносин майнові правовідносини між членами сім'ї набувають чіткішого юридичного змісту. Через певний період обов'язок батьків піклуватися про своїх дітей був закріплений на законодавчому рівні. Батьки повинні були надавати своїм дітям належне виховання, забезпечувати проживання та одяг. Аліментний обов'язок батьків не обмежувався віком дитини й зберігався після досягнення дитиною повноліття за умови, якщо діти потребували батьківської допомоги. У разі, якщо батьки жили окремо, утримувати дитину повинен був той із батьків, із ким залишалася дитина. Однак, коли сім'я розпадалася з вини того з подружжя, який жив поза сім'єю, від обов'язку утримувати дитину він не звільнявся. Якщо батько не мав достатніх коштів, то мати повинна була брати участь в утриманні дитини

залежно від свого майнового стану. У разі позбавлення батьківських прав, мати чи батько не звільнялися від аліментного обов'язку. Разом із тим, батьки не повинні були надавати утримання своїм неповнолітнім дітям у разі їхнього одруження.

Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інші види сімейного утримання від 23 листопада 2011 року визначає умови, за яких рішення про стягнення аліментів, прийняте судом або адміністративним органом в одній Договірній Державі (Державі походження), визнається та виконується в іншій Договірній Державі, а також окреслює підстави для відмови у визнанні й виконанні рішень про стягнення аліментів. Одним із ключових моментів цієї Конвенції є забезпечення ефективного доступу заявника до безоплатної правової допомоги. З цієї метою Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інші види сімейного утримання від 23 листопада 2011 року врегульовує основні принципи надання правової допомоги, визначає її обсяг і порядок надання [1].

Аліментні правовідносини належать до відносин і мають особистий, безоплатний і безперервний характер. Головною їхньою метою є забезпечення утримання певної особи, а тому вони суттєво відрізняються від цивільних зобов'язань і за своєю природою мають сімейно-правовий характер.

Слід зазначити, що законодавець не розрізняє поняття «утримання» та «аліменти», вживаючи їх як синоніми (статті 75, 78 Сімейного кодексу України). Ми розглядаємо аліменти як матеріальну допомогу, що надається через закон подружжю, дітям, родичам, своякам, фактичним вихователям (вихованцям). Ця допомога може надаватись як у добровільному, так і в примусовому порядку. Статтями 194–197 Сімейного кодексу України визначено порядок стягнення аліментів за минулий час і заборгованості за аліментами й встановлено відповідальність за заборгованість [2].

Аліменти можуть бути стягнені за виконавчим листом за минулий час, але не більше ніж за три роки, що передували пред'явленню цього листа до виконання. Якщо за пред'явленим до виконання виконавчим листом аліменти не стягувались у зв'язку з розшуком боржника або його перебуванням за кордоном, вони мають бути сплачені за весь минулий час. Заборгованість за аліментами, які відраховувалися за заявою платника аліментів із заробітної плати, пенсії, стипендії, погашається в такому ж порядку або за рішенням суду. Заборгованість за аліментами стягується незалежно від досягнення дитиною повноліття, а у випадках, коли особа після досягнення повноліття продовжує навчання та у зв'язку із цим потребує матеріальної допомоги, – до досягнення нею 23 років.

Заборгованість за аліментами, присудженими в частці від заробітку (доходу), визначається, виходячи з фактичного заробітку (доходу), який платник аліментів одержував за час, протягом якого не провадилося їхнє стягнення. Якщо платник аліментів не працював на час виникнення заборгованості, але працює на час визначення її розміру, заборгованість визначається із заробітку (доходу), який він одержує. Якщо платник аліментів не працював на час виникнення заборгованості й не працює на час визначення її розміру, вона обчислюється, виходячи із середньої заробітної плати працівника відповідної кваліфікації або некваліфікованого працівника для місцевості.

Якщо буде встановлено, що заборгованість виникла з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду (це не стосується неповнолітніх платників аліментів), одержувач аліментів має право на стягнення пені в розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення. Розмір пені може бути зменшений судом з урахуванням матеріального й сімейного стану платника аліментів.

За позовом платника аліментів, враховуючи матеріальний і сімейний стан платника аліментів, суд може відстрочити або відтермінувати сплату заборгованості за аліментами, а в тому разі, якщо заборгованість виникла у зв'язку з тяжкою хворобою платника або іншою обставиною, що має істотне значення, суд може повністю або частково звільнити його від сплати заборгованості за аліментами. Суд може також звільнити платника аліментів від сплати заборгованості, якщо буде встановлено, що вона виникла внаслідок неперед'явлення без поважної причини виконавчого листа до виконання особою, на користь якої присуджено аліменти.

Питання виїзду одного з батьків за кордон на постійне місце проживання є взаємозалежним від сплати аліментів за весь період до досягнення дитиною повноліття.

У частині 4 статті 181 Сімейного кодексу України передбачено: «У разі виїзду одного з батьків за кордон на постійне проживання в державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, аліменти стягуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» [2]. Відповідно до абзацу 2 пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203–2002, якщо аліментні зобов'язання не були виконані особою, що виїжджає, стягнення аліментів провадиться за рішенням суду. Отже, Постанова Кабінету Міністрів України висуває такі вимоги щодо можливості виїзду одного з батьків на постійне місце проживання: після досягнення дитиною повноліття; в разі купівлі нерухомого майна для неповнолітньої дитини; в разі

згоди одного з батьків, що залишається проживати з дитиною, на укладення договору. У разі неможливості чекати повноліття дитини або неможливості придбати нерухоме майно для дитини, необхідно звертатися до суду з позовом про визначення сукупного розміру й стягнення аліментів за весь період до досягнення дитиною повноліття у зв'язку з виїздом одного з батьків на працевлаштування або постійне проживання в державу, з якою Україна не має договорів про правову допомогу [5]. Відповідно до частини 6 статті 181 Сімейного кодексу України, «Якщо після набрання рішенням суду законної сили, згідно з яким з одного з батьків стягуються аліменти, він виїжджає для постійного проживання в державу, з якою Україна не має договору про правову допомогу, за рішенням суду, до виїзду за межі України з нього може бути стягнуто аліменти за весь період до досягнення дитиною повноліття». Слід зважати, що законодавець у частині 7 статті 180 Сімейного кодексу України передбачив: «Якщо після набрання чинності рішенням суду про сплату аліментів за весь період до досягнення дитиною повноліття особа, з якої стягуються аліменти, продовжує постійно проживати в Україні або повертається в Україну для постійного проживання, або змінюються обставини, які вплинули на визначення розміру аліментів, у судовому порядку може бути встановлено періодичне стягнення аліментів, враховуючи сплачену суму». Отже, повернення до України платника аліментів є підставою для відновлення аліментних платежів, періодичне стягнення яких буде здійснюватися з урахуванням сплаченої суми.

Щодо аліментних обов'язків інших членів сім'ї та родичів, то сюди відноситься обов'язок баби, діда, внуків, правнуків, братів і сестер, а також мачухи, вітчима, падчерки, пасинка по взаємному утриманню в разі настання підстави для отримання аліментів, за умови, що не має інших осіб, що можуть надавати допомогу. Крім того, якщо особа до досягнення повноліття проживала з родичами або іншими особами однією сім'єю не менш ніж п'ять років, в неї також виникає обов'язок по їхньому утриманню. Аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів виникають, якщо в того, хто потребує матеріальної допомоги, немає дружини, чоловіка, повнолітніх дочки, сина, братів і сестер, або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання. Розмір аліментів, що стягуються з інших членів сім'ї та родичів на дітей і непрацевдатних повнолітніх осіб, які потребують матеріальної допомоги, визначається в частці від заробітку (доходу) або у твердій грошовій сумі. Під час визначення розміру аліментів суд бере до уваги матеріальний і сімейний стан платника й одержувача аліментів. Якщо позов пред'явлений не до всіх зобов'язаних осіб, а лише

до деяких із них, розмір аліментів визначається з урахуванням обов'язку всіх зобов'язаних надавати утримання осіб. Водночас сукупний розмір аліментів, що підлягає стягненню, не може бути меншим за неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Суд також може визначити строк, протягом якого будуть стягуватися аліменти.

Цікавим і, на нашу думку, позитивним нововведенням Сімейного кодексу України є усунення гендерної нерівності щодо отримання аліментів. Так, не тільки дружина, а й чоловік має право на утримання в разі здійснення ним опіки над малолітньою дитиною (стаття 86 Сімейного кодексу України). Право на утримання виникає в чоловіка за наявності таких підстав:

1) із чоловіком проживає дитина, яка не досягла 3-х років, а якщо дитина має вади фізичного чи психічного розвитку, — шести років;

2) дружина – мати дитини – може надавати своєму чоловікові матеріальну допомогу.

Таким само чином, як і щодо дружини, право чоловіка на утримання припиняється, якщо він не здійснює опіки над дитиною. У наведених випадках передбачені спеціальні підстави припинення аліментних правовідносин. Для дружини такими підставами є припинення вагітності, народження дитини мертвою або передання дитини на виховання іншій особі, смерть дитини, а також виключення відомостей про чоловіка як батька з актового запису про народження дитини. Для чоловіка такими підставами є передання дитини на виховання іншій особі, смерть дитини, а також виключення відомостей про дружину як матір з актового запису про народження дитини [6].

Як зазначає А. А. Епрікян, укладання аліментного договору між іншими членами сім'ї та родичами доцільніше, оскільки спрощує процедуру отримання аліментів, адже за таких обставин немає потреби звертатися до суду з вимогами щодо сплати аліментів. На нашу думку, для реалізації цих про-

цедур необхідно розширити повноваження органів опіки й піклування, а саме: з метою своєчасного реагування в разі порушення вимог договору про сплату аліментів надати можливість притягувати до майнової відповідальності винних осіб; зобов'язати вказані органи створити відповідний реєстр договорів щодо сплати аліментів; надати інші повноваження щодо реалізації регуляторної політики й контрольних функцій з вищезазначених питань [3].

Як бачимо, закон чітко визначає підстави виникнення аліментних зобов'язань, порядок нарахування та сплати аліментів, водночас намагається захистити інтереси як платника, так і одержувача аліментів. Разом із тим, аліментні зобов'язання є насамперед не юридичною, а соціальною проблемою нашого суспільства. Існує багато способів уникнути сплати коштів на утримання дитини, не дивлячись на те, що за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей, а так само злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їхньому утриманні, передбачена кримінальна відповідальність. Суми, які все ж таки виплачуються не за власним бажанням, у багатьох випадках не можна назвати такими, що на належному рівні допомагають забезпечити нормальне існування дитини, позбавленої піклування одного з батьків.

Отже, аліментні відносини можна визначити як відносини, що виникають на підставі передбачених у законі юридичних фактів, в яких одна сторона зобов'язана утримувати іншу сторону – дружину (чоловіка), жінку (чоловіка) за умови тривалого спільного проживання без реєстрації шлюбу, родича або свояка певного ступеня спорідненості чи свояцтва, особу, яка взяла у свою сім'ю дитину, що є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, вихованця, а останні мають право вимагати виконання цього обов'язку.

Література

1. Ханович Є. Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків з утримання дітей у міжнародних відносинах. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 286–291.
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Епрікян А. А. Аліментні обов'язки інших членів сім'ї та родичів : проблемні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 20–23.
4. Про виконавче провадження : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
5. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1203-2002-п / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1203-2002-п>.
6. Адамова О. С. Аліментні зобов'язання подружжя : проблемні питання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 94–97.

References

1. Khanovich, E. D. (2018), “Legal Regulation of Parental Obligations of Parents for the Support of Children in International Relations”, *Entrepreneurship, economy and law*, no. 5, pp. 286–291.
2. “Family Code of Ukraine” : Law of Ukraine of 10 January 2002 № 2947-III / The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Eprician, A. A. (2018), “Alimentary responsibilities of other family members and relatives: problematic aspects”, *Entrepreneurship, economy and law*, no. 2, pp. 20–23.
4. “On enforcement proceedings” : Law of Ukraine on the 2nd June 2016 No. 1404-VIII / The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
5. “On approving the Procedure for collecting child support for children (children) in case of departure of one of the parents for permanent residence in a foreign country, with which the agreement on legal aid has not been concluded” : Cabinet of Ministers of Ukraine of 19 August 2002 № 1203-2002-p / Cabinet of Ministers of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1203-2002-p>.
6. Adamova, O. S. (2019), “Alimony obligations of spouses: problematic issues”, *Comparative analytical law*, no. 5, pp. 94–97.